

ПРЕИСПИТИВАЊЕ УЧЕЊА ИБН ХАЛДУНА И САВРЕМЕНЕ ТЕОРИЈЕ О АСАБИЈИ*

Сажетак: Рад преиспитује наслеђе класичног дела „Мукадима“ арапског историчара из 14. века, Ибн Халдуна, једног од праотаца социолошке науке, стављајући га и у контекст епохе у којој је написано, али и из савремене перспективе по питању утицаја који је оно оставило. Сама „Мукадима“ или прологомена, предговор, представља почетни део обимне историјске студије „Китаб ал ибар“ написана је 1377. године са намером да послужи као увод за писање планиране историје света. Међутим, она је не само поставила темеље историографског истраживања, већ и отворила проблем односа историје и социологије - дубљег и потпунијег проучавања друштвених феномена у историјском току - која је оставила огроман утицај на будуће генерације истраживача људских друштва.

Посматрајући два основна историјска облика друштва које се у „Мукадими“ анализирају, номадско и седелачко друштво – цивилизацију, Ибн Халдун је поставио оригиналну теорију асабије - облика друштвене везе, силе „групног осећања“ и „дух заједнице“ који доводи до феномена друштвене солидарности. Рад даје критички осврт на Халдунову теорију асабије, као и на њено наслеђе у модерној науци: у социологији, економији (зачеци „радне теорије вредности“), историографији, теорији конфликта, историји цивилизација, војној историји и филозофији историје. Коначно, у раду се обрађује утицај Ибн Халдуна на савремену теорију селекције културалних група Питера Турчина која почива на укрштању историјске макросоциологије и математичког моделовања социјалних процеса, а којом се покушава објаснити развој, успон и пад друштава кроз политичку историју

Кључне речи: Ибн Халдун, теорија асабије, историја социологије, Питер Турчин

Класични текстови у савременим друштвеним наукама се третирају тројачко.¹ Као прво, они се посматрају као претече поједних друштвених наука,

* Рад је настао у оквиру пројекта 179014 кога финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије

¹ Подела парафразирана према: Beate Jahn, *Classical theory in international relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, стр. 1-2.

њихових дисциплина и теоријских приступа - као историјски реликти који доказују да су се људи занимали и бавили оним пољима друштвеног живота које су, касније, на систематичан и детаљан начин, проучавале поједине друштвене науке. Тако се Тукидид сматра не само зачетником историографије, већ и науке о међународним односима; Аристотел се узима и за проучаваоца политичких система, Макијавели и Хобс се називају зачетницима политичке теорије, а Ибн Халдун и Вико социологије. Као друго, класични аутори се користе како би се уз помоћ њиховог, најчешће „једноставног“ модела, покушале објаснити неке димензије савремених друштвених кретања, оне којег су они „ухватили“ у свом основном, рудиментарном виду (нпр. коришћење Кантове теорије о „вечном миру“ при објашњавању савремених мировних процеса или настанка међународних мировних организација). И као треће, класични аутори служе како би, као њихове претече, послужили да се дефинишу и објасне савремене теоријске (укључујући ту и идеолошке) дебате. Тако се у међусобним полемикама либерали/институционалисти често позивају на Канта, а реалисти/конзервативци на Хобса или Макијавелија. Католички неотомисити своје ставове заснивају на Томи Аквинском, поборници теорије елита на де Местру и Боналу, а постмодернисти на Викоу, Хегелу и Ничеу.

Наука Ибн Халдуна (пуног имена Абу Заид Валијадни Абдуларахман Мухамед ибн Хасан инб Мухамед инб Габир ибн Мухамед ибн Ибрахим ибн Халдун ал Хадарами), арапског историчара из 14 века, сматра једним од оснивача социологије, економије и историографије, а његово дело „Мукадима“ (гр. „прологомена“) илити увод, предовор (будући да је она била почетни део ширег списка „Књига поучних примера, скуп начела и саопштења о историји Арапа, Персијанаца, Бербера и других моћних народа“, познатија као „Китаб ал ибар“), за класичан текст.

Ибн Халдуново дело било је инспирисано епохалном кризом у којој је живео: „Криза која је захватила све поре друштвено-политичког, економског и културног живота у 14. столећу, оставила је дубок утисак на овог мислиоца... Спрега вањских фактора, са једне стране, те изванредна ерудиција, снажна социолошка имагинација и интуиција, са друге стране, навели су овог великог мислиоца на идеју да потражи узроке таквог стања, да види шта је стално у тим променама и да покуша формулисати законе друштва и његове повести.“²

Захваљујући сачуваној аутобиографији, живот Ибн Халдуна нам је добро познат. Родио се 27. маја 1332. (732. по Хиџри) године у Тунису, у богатој андалузијској породици чије је давно порекло, према фамилијарном предању, водило од освајачког номадског племена Хадрамаут из Јемена, одакле су ови Арапи пристигли у Шпанију у почетним фазама снажне експанзије ислама. Његова породица, чији су преци држали бројне функције у андалузијској власти, мигрирала је из Севиље након католичке реконвисте овог града, 1248. године, у Тунис. И у Тунису су неки од чланова његове породице имали значајне функције у власти Хафсидске династије, иако су се нпр. Ибн Халдунови и деда и отац повукли из политичког живота и посветили мистичким контемплацијам

² Сушић Хасан, *Поговор за „Мукадиму“*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982, стр. 128.

у дервишким редовима³. Ибн Халдун је стекао не само одлично класично исламско образовање (учење Кур`ана, античке филозофије и логике, права (шарије), математике, граматике и мнемотехнике), какво су добијала деца у највишим друштвеним слојевима, већ и све услове и за научну и за практичну, политичку делатност. Већ са 20 година он отпочиње политичку каријеру као секретара канцеларије султана Ибн Тафракана. „Притискан дворским интригама и комплотима, често је био у животним опасностима, па је морао мењати боравиште. Одалазио је неколико пута из Туниса у Шпанију, из Шпаније поново у Тунис, да би на крају свог научног дела дефинитивно напустио Тунис и настанио се у Каиру који је у то време био изванредно значајан културни центар.“⁴ Скрасивши се у зрелим годинама у мамелучком Египту, тамошњи султан ал Малик уд Дахир Баркук му је дао место професора јуриспрудениције („фикх“). Како су Ибн Халдунови реформски напори наишли на бројне отпоре, он напушта овај положај и постаје предавач у разним каирским медресама. Ове године свог живота, сем предавачких активности, користи да употпуни и своју аутобиографију и историју света, али и да путује. Обилази Меку, Медину, Јерусалим; са мамелучким султаном Фарацом учествује у војном походу против монголских освајача који су, вођени Тимуром, опустошили Сирију; чак лично преговара са монголским освајачем током монголске опсаде Дамаска. По повратку у Египат, враћа се улози учитеља и судије. Поново постаје политички активан: учлањује се у тајни реформски покрет „Рицал Хава Рицал“, због чега је, накратко, био и ухапшен. Умро је 19. марта 1406. године, недуго након што је по шести пут био изабран за кадију.

„Мукадима“ и теорија асабије

„Мукадима“ - прологомена, предговор, иако почетни део обимне историјске студије „Китаб ал ибар“, у савременој науци има третман засебног дела. Књига је написана 1377. године са намером да послужи као увод за писање планиране историје света. Ово дело својим садржајем дотиче теме или излаже ставове који ће се у каснијим временима наћи у многим наукама и научним дисциплинама - од социологије, демографије, економије до историје културе и филозофије историје - и то на начин који до тада нису обрађивали ни антички, ни други, познији, средњовековни аутори. Дело се састоји од шест поглавља: 1) О људском друштву уопштено, његовим врстама и размештају на земљи 2) О номадском друштву, племенима и варварским народима 3) О династијама, калифату и држави, државним функцијама и власти 4) О седелачком, односно цивилизованом друштву 5) О занатима, репродукцији живота, доходку и начину стицања дохотка 6) О наукама и стицању знања.

„Мукадима“ је не само поставила темеље историографског истраживања, већ и отворила проблем односа историје и социологије. Према Халдуну

³ Ипак, већ са 17 година, Ибн Халдун губи оба родитеља у епидемији куге („Црна смрт~ 1348-49.) која је тих година харала Европом и целим Средоземљем.

⁴ Сушић Хасан, *Поговор за „Мукадиму“*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982, стр. 132.

задатак историје је да пружа податке социологији, односно да се дубље и потпуније проучавају друштвени феномени у историјском току. „Знај, смисао историје је извештавање о људском друштву ко је идентично светској популацији, извештавање о ономе што је инхерентно природи људског друштва као што су: примитивно стање и стање цивилизованости, асабија, облици супериорности људи једних над другим, о владарској власти, држави и државним функцијама које су произашле из те супериорности. Затим, суштина историје је у извештавању о разним врстама људског рада, начинима стјецања доходака, наукама и занатима што прате човјека као дио његових активности и напора, о друштвеним творевинама и свему ономе што је својствено природи људског друштва... Ова наука је по себи самостална, јер има властити предмет, а то је људско друштво. Она има и своје посебне проблеме – битна и акцидентална својства друштва.“⁵

Како појам људског друштва као целине није био уобичајен у тадашњој науци, Ибн Халдун га је морао дефинисати и појаснити термином `умран (насељеност) како би тако означио заједнички живот људи, односно као свекупност облика људског удруживања. „Ибн Халдуново схватање `умрана показује да је он друштво схватао универзално, не свдећи га само на државу, или, пак, само на арапско друштво.“⁶ На тај начин су друштво и друштвеност по први пут постали предмет систематског проучавања, док су се разни друштвени феномени - попут државе, привреде итд посматрали као специфични облици друштвености.

Полазећи од Аристотеловог учења о „зоон политикону“ (код Ибн Халдуна је „политичко“ једнозначно са „друштвеним“), Халдун посматра човека као биће заједнице услед чињеница да је појединац незаштићен у природи и да је задовољавање његових свакодневних потреба немогуће остварити без сарадње са другим људима. („Снага изолованог појединца није довољна да обезбиди потребе у храни, јер га Бог није опскрбио потребним средствима за одржање живота... Стога је неопходна заједничка снага великог броја синова његове врсте да би се постигла животна средства за њега и за њих. Сарадњом се остварује много више средстава него што је потребно.“⁷) Из тога произлази да је друштво последица нужности удруживања људи и њиховог рада које је, пре свега, подстакнуто нуждом.

Два основна историјска облика друштва које се у „Мукадими“ анализирају су номадско и седелачко друштво, цивилизација, она које Ибн Халдун види како заједно уобличавају целину историјског тока. Основни критеријум у њиховом разликовању, смата Ибн Халдун, везан је за начин производње - продукције и репродукције живота људи што условљава и главне облике њиховог живота у заједници⁸. „Почињу с нижим и једноставнијим животним потребама

⁵ Ибн Халдун, *Мукадима*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982, стр. 15-17.

⁶ Сушић Хасан, *Поговор за „Мукадиму“*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982, стр. 135

⁷ Ибн Халдун, *Мукадима*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982, стр. 23-24.

⁸ „Знај да разлике у начину живота људи почивају на различитим начинима добијања средстава за живот.“, Исто, стр. 33.

пре него што досегну благостање и луксуз.“⁹ Старији од седелачких народа, номади живе у тежим условима, у којима су ограничени на задовољавање нај-
 нужних потреба. Номади су основа, базични вид људске друштвености из
 које ничу цивилизације - седелачка друштва што су везана за вишкове произ-
 вода, за трајно настањивање на одређеном подручју и крвно, то јест племенско
 раслојавање. Живот номада је једноставнији, тежи и суровији, а они су храбри-
 ји од цивилизованих људи. Циљ номадске заједнице је обезбеђивање добара
 неопходних да их одрже у животу, пошто је њихов начин живљења и рада та-
 кав да им не омогућава ништа преко најнужнијих потреба. Номаде веже крвно
 сродство као основни принцип друштвене интеграције, док им је имовина још
 увек племенска, заједничка. „Власт племенског већа (ри`аса) и старешина
 (шејхова) заснива се искључиво на личном ауторитету. Норме које одређују
 понашање чланова заједнице, па и санкције које прате кршење тих норми има-
 ју изразито обичајно-етички карактер. Због сталне опасности и угрожености,
 племена су непрестално у мобилном стању.“¹⁰ Ипак, она имају могућност пле-
 менског удруживања, као и способност за реструктуирање, тј. стварање војне
 аристократије која представља језгро друштвене елите из које ће нићи цивили-
 зација као сложенији облик друштвеног организовања.

У цивилизацији, централна категорија и регулатор односа у друштву је
 држава, односно политичка власт. Главни циљ државне власти је да штити
 људе од сукоба и чува њихову имовину, јер нужност власти и политичке орга-
 низације изискује комплексна људска природа („Знај да је Алах усадио у људ-
 ску природу добро и зло. У човјековој природи су агресија и међусобно непри-
 јатељство.“)¹¹ Седелачки начин живота везан је за градове, а њих нема без
 формирања државе и оног степена привредног развоја који омогућава довољне
 производне вишкове за њихово успешно функционисање. Све државе пролазе
 кроз развојне фазе, а промене у околностима утичу на промене услова у којима
 људи живе. Облик власти, број становника и обим територије утиче на дужину
 трајања државе. Међутим, њен настанак и развој под одлучним је утицајем
 „асабије“.

„Асабија“ је најзначајнији појам у целокупном Ибн Халдуновом делу;
 односи се на на облик друштвене везе, на силу „групног осећања“, на „дух
 заједнице“ који доводи до феномена друштвене солидарности - до способнос-
 ти групе да колективно делује и сарађује унутар себе, као и могућности да се
 заштити или надмеће са другим групама и друштвима. Асабијска веза постоји,
 као нужни предуслов, у свакој врсти заједнице, од номадских племена (без
 које она не би могла преживети у тешким природним условима) до моћних
 држава и империја. Снага асабије је најача међу номадима, а смањује се како
 се цивилизација развија. Преживљавање, одбрана и заштита групе „биће успе-
 шна само ако представљају чврсто везану групу (асабију) иако су припадни-
 ци једног рода, јер се тада њихово одушевљење повећава и они постају снажни

⁹ Исто, стр. 33.

¹⁰ Сушић Хасан, *Поговор за „Мукадиму“*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982, стр. 141.

¹¹ Ибн Халдун, *Мукадима*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982, стр. 37.

зато што је сваки појединац спреман да помогне сродницима...¹² Ибн Халдун сматра да асабија произлази из крвних веза или нечег што одговара крвним везама као природним карактеристикама, али се, временом, развија и у многим другим, неродбинским врстама односа између људи унутар заједнице које краси међусобна првирженост, као нпр. у односима између штићеника и заштитника¹³. „Асабија у појединим фазама развоја друштва има различити карактер и функцију. Код номада она је организујући принцип заједнице, док у цивилизованом друштву улогу тог начела преузима држава... При уједињењу у савез свако племе носи у себи крвну језгру предака, али око ње се групишу и придошлице различитог поријекла, који предања о поријеклу племена прихватају као своја и тако се утапају у нову заједницу... Стварањем државе не умире асабија. Она се само трансформише и односи на нове групне везе, односно везе унутар појединих друштвених структура у држави.“¹⁴ Иако и краљевство и држава произилазе из асабије, када се држава учврсти чини се да престаје потреба за асабијом, па она слаби мада, како тврди Ибн Халдун, крајњи „циљ коме стреми асабија јеста владарска моћ.“¹⁵

Снага асабије је пресудан фактор за стварање државе, пошто племе које је повезано најчвршћим асабијским спонама, тј. солидарношћу, успева да покори и прикључи себи своје суседе. Из војног врха асабијски доминантног племена, оног који задржава за себе прерогативе власти и пратећег иметка, кроз процес сложене племенске диференцијације ствара се прото-држава, а њихов поглавар (шејх) постаје суверени владар. Када, пак, асабија неке друштвене скупине нагло ослаби, друга група са јачом асабијом ће је надјачати и заузети њено место. Државе и цивилизације стога падају јер се унутар њиховог развојног тока одвијају асабијски циклуси, тј. јачање и слабљење асабије.

Асабијски утицај на развој државе ствара својеврсну друштвену законитост, која се одвија током три људске генерације (за једну генерацију Ибн Халдун узима трајање од 40 година) и која пролази кроз четири фазе. На тај начин свака нова династија, унутар саме себе, носи семе свог пропадања. Из оснивачке асабијске групе око које се окупио савез изродиће се држава са својом владарском династијом, док ће његови саплеменици и саборци постати део владајуће класе. Прве генерације нових друштвених елита задржаће своје номадске навике, скромност и ратничке манире, и, што је најважније, неговаће групну солидарност. Како се генерације буду смењивале, прилике затеченог цивилизацијског живота почеће да нагрizaју групну солидарност потомака некадашњих номада, тако да ће они, у четвртој генерацији, престати да се разликују по свом начину живота и навикама од својих градских поданика, то јест потомака становништва које су покорили. Постоје индиције да Ибн Халдун није круто схватао овај закон, већ да је прихватао могућност да, под утицајем других фактора у цивилизованом друштву, „животни век“ државе и њене владајуће династије буде дужи или краћи, већ у зависности од конкретних окол-

¹² Исто, стр. 37.

¹³ Исто, стр. 38.

¹⁴ Сушић Хасан, *Поговор за „Мукадиму“*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982, стр. 143-144.

¹⁵ Ибн Халдун, *Мукадима*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982, стр. 40.

ности. Ибн Халдун овако назива четири фазе једног асабијског циклуса: „прва фаза, период побједе када се ломе сви отпори, достиже владарска власт која се одузима од преходника; дуга фаза: владар постиже пуну власт на својим народом, узимајући сва права суверенитета за себе, искључујући сроднике, држи власт у својим рукама и гуши њихова настојања да учествују у власти и да се њоме заједно користе; трећа фаза: фаза доколице и мирног живота, када се ужива у плодовима краљевства, у којој се владар користи резултатима претходника; четврта фаза: фаза исцрпљености и расула, у којој владар губи све оно што су сакупили његови претци и због тога што се препустио задовољствима и насладама, због велике дарежљивости према следбеницима и због расипничког порива и светковина.¹⁶

Поред утицаја асабије, Ибн Халдун прати и друге факторе који у стању цивилизованости утичу на друштвену динамику: обик владавине, привреду тј. економију и религију, где се, такође, могу пронаћи многа занимљива и оштроумна запажања међу којима има и оних која представљају претече каснијих разрађенијих научних увида. Халдун тако формулише системски поглед на економске категорије, ставља људски рад за главну претпоставку људске егзистенције и главни извор друштвеног богатства. Надаље, он посматра поделу рада у контексту цивилизацијског развоја, нарочито унутар дихотомије село – град на основу које развија људску типологију у етичком, социјалном и психолошком погледу. Затим Халдун описује економску добит, па порезе, то јест, пореску политику и њен утицај и на функционисање државе и на друштво као целину.

Све у свему, Ибн Халдун је развио једну широку друштвену теорију, којој није било пандана у временима пре њега нити међу његовим савременицима. Овај арапски научник је друштво и његово проучавање издвојио из пуког историјског бележења чињеница из прошлих времена или из тадашњих филозофско-геолошких спекулација, темељно посматрајући кокретне видове друштва те је, на основу свега тога, формулисао основне законитости његовог кретања, чиме је постао један од првих утемељивача науке о друштву.

Ибн Халдуново наслеђе у модерној науци

Све наведено допринело је широко прихваћеном мишљењу како се „Мукадима“ може сматрати за прото-социолошку студију, то јест књигу са шест поглавља из опште социологије, која, поред тога, садржи и друга веома значајна запажања и концептуализације, као нпр. рудиметарну теорију социјалног конфликта (наслоњену на дихотомију номадског (‘умран бадави) и седлачког (‘умран хадари) облика живљења), а затим и опаске о политици, економији, гносеологији, урбаним студијама...

Позорност модерне науке Ибн Халдуново дело стекло је још крајем 17. века када је у „Оријенталној библиотеци“ Бартоломеја Моланвила објављена

¹⁶ Исто, стр. 58-60.

његова биографија. У раном 19. веку разне хрестоматије арапских текстова, уз Халдунову биографију, доносиле су и преведене најзначајније делове „Мукадима“, а први потпуни превод овог капиталног дела на један савремени европски језик (у питању је био француски) сачињен је 1858. године¹⁷. Након тога, „Мукадима“ је постала студиозно проучавани класични научни извор на кога су се позивали многи значајни умови у протеклих 150 година: антрополог Ернест Гелнер је нпр. за потребе својих истраживања преузео Ибн Халдунову дефиницију владе и њених основних функција¹⁸; економиста Артур Лафер је свој познати концепт „Лаферове криве“ поставио на основу Ибн Халдунових идеја, а највећи британски историчар 20. века Арнолд Тојнби сматрао је Ибн Халдунову „Мукадиму“ за једну од главних претеча и узора за његова „Истраживања историје“¹⁹ у којима је обрадио питања раста и опадања културно-цивилизацијских типова.

Осим што се сматра једним од зачетника теорије конфликта („пустиња“ против „града“) заснованој на опозитним идеал-типским социјалним моделима, у Ибн Халдуновом делу могу се наћи и озбиљна социо-економска разматрања која повезују његову централну идеју – теорију о асабији са опажањима о подели рада: он сматра да је снага социјалне кохезија благотворни извор за поделу рада која поспешује економски развој.

У овој тачки Ибн Халдун представља иницијатора темељног социо-економских истраживања, односно истраживања утицаја социјалног капитала на економски развој који је постао значајно научно-истраживачко поље тек у задњим деценијама 20. века. Ибн Халдун је идентификовао пољопривреду, трговину и занатску производњу (прото-индустрију) за најважније делатности којим се стварају животна добра. Све анализе што проучавају и унутрашње специфичности и везе те утицаје између различитих феномена на економском, социјалном и политичком пољу, Ибн Халдун је стављао у историјски развојни контекст. Форсирајући историјску анализу, Ибн Халдун главно тежиште стављао на посматрање утицаја друштвеног миљеа и понашања на економско поље и обратно. Такође, он је указивао и на условљеност социо-економског живота географским и климатским датостима, чиме је више векова раније од рађања ове научне дисциплине, отворио питања која се тичу енвироментализма. По питању општих метода, Ибн Халдун је потенцирао индуктивни приступ што од посебног и поједначаног иде ка општем, да би, потом, при постављању опште хипотезе прибегавао и дедукцији, која, међутим, код њега није никада била „чиста“, формално логичка, „аристотеловска“ – већ увек ослоњена на збир утврђених појединачних факата.

Ибн Халдун је разумео како општи економски развој утиче на раст и понуде и тражње, те како се све то одсликава на цене добара. На макроекономском пољу, Ибн Халдун је био у стању да повеже економски раст са растом

¹⁷ Према Enan, Muhammed Abdullah (*Ibn Khaldun: His Life and Works*. The Other Press, British Columbia, Canada, 2007, стр. 119.

¹⁸ Ernest Gellner, *Plough, Sword and Book*, University of Chicago Press, Chicago, 1988, стр. 239

¹⁹ Тојнби Арнолд, *Истраживања историје*, ЦИД, Подгорица, 2002.

становништа и уочи њихову директну корелацију, као и да увиди колико, уопштено гледајући, технолошке иновације утичу на цивилизацијски развој.²⁰ У његовим економским запажањима могу се пронаћи и корени монетаристичких теорија, затим зачеци „радне теорије вредности“, као и један веома проницљив поглед на политику опорезивања што је уочавао како превисоки порези зарад пуњења државног буџета могу да делују дестимулишуће на привреду и дугорочно доведу до опадања укупних прихода („Већина пореза које плаћају сељаци и трговци, нарочито када је порески систем развијен, повећава богатство султана. Па када сељак напусти пољопривреду, а трговац своју делатност, пропадају порези у цјелини или падају на врло низак ниво“).²¹ Указивањем на појаву како повећање пореза краткорочно повећава приходе, али их дугорочно смањује, Ибн Халдун се сматра и претечом економског концепта који се популарно назива „Лаферова крива“, што је тенденција коју је, пре Лафера, описао и познати макроекономиста Џон Мајнард Кејнс.

Модерна историографија сматра Ибн Халдуна једном од својих претеча. Његови описи северноафричких и блискоисточних народа, догађаја из њихове историје и начина њиховог живота, представљају не само значајно историјско, већ и антрополошко штиво.²² Поред тога, Ибн Халдун одиграо је и пресудну улогу у развоју методологије историјских истраживања које је вековима било веома утицајно на просторима арапско-муслиманске цивилизације. Он је први увео три елемента који су потом сматрани основама за научно проучавање историје: 1) објашњавање уз помоћ увођења нових концепата 2) избегавања генерализација: улагање великих напора да се објасни мноштво конкретних појава и њихових детаља у међусобном одношењу 3) окретање према оним концептима, теоријама и идејама које су чврсто утемељени у реалности друштва које се посматра.

Већ на самом почетку „Мукадима“ Ибн Халдун указује на седам типичних грешака које историчари неретко чине, све са намером да исте буду убудуће избегнуте (то су: једностраност и пристрасног према неком уверењу и мишљењу; превелико поуздавање у једне изворе; неспособност да се разумеју праве намере историјских актера; погрешно уверење да је нешто истинито; неумешност да се догађаји ставе у стварни контекст; честа жеља да се додвори властодржцима кроз утврђивање оних чињеница које им годе или иду у прилог; неразумевање законитости који владају променама људских друштава)²³ Посебно је значајна Ибн Халдунова опаска како занемаривање чињеница да се услови живота народа и генерација мењају са меном столећа и да они не постоје стално, у једном облику, те да све културне разлике и историјске прилике

²⁰ Детаљније код Sadeq, Abul Hasan M. and G. Aidit, *Reading in Islamic Economic Thought*, Longman, Malaysia, 1991.

²¹ Ибн Халдун, *Мукадима*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1982, стр. 72.

²² Видети Anderson, J.W. *Conjuring with Ibn Khaldun: From an anthropological point of view* (edited by Bruce B. Lawrence), E.J. Brill, Netherlands, 1984.

²³ Haque Anwar, „Ibn Khaldun: Founder of Science of History & Contemporary Sociology“, *International Journal of Pathology*; 2012; 10(1), стр. 45.

тог времена морају бити узете у обзир при њиховој процени. За Халдуна је историја наука која има свој предмет истраживања, своје елементе, што се морају посматрати у укупном међуодношењу, као и своје законитости. Историја је за њега филозофска наука, која садржи и теорију, и анализу, и њено потврђивање, а у којој нема места за митове и непроверене чињенице, већ само за оне утврђене, као и за откривање њихових узрока²⁴. Ибн Халдун је упорно указивао на систематске предрасуде које искривљују прикупљене чињенице и, тако, доводе до погрешног разумевања историјских процеса. Упорност са којом се Халдун подухватио проучавања предрасуда, достигнута је тек током 19. и 20. века, у Хегеловим и Тојнбијевим истраживањима.

Обзиром да је у свом теоријском раду изучавао образце одвијања друштвених и политички промена и да је дефинисао њима сходне законитости, Ибн Халдун се сматра и претечом филозофије историје, која је, у свом рационалном и аналитичком приступу, из масе појединачних, енциклопедијских података била у стању да да широка, опште примењива објашњења историјских дешавања, што је и главна одлика ове дисциплине. Такође, Ибн Халдунова истраживања историјских догађаја која су везана за ратне операције сматрају се једним од првих покушаја озбиљног проучавања војне историје. Халдунова проучавања су оспоравала често преувеличане бројке о учесницима историјских значајних битака, узимајући их у поређење са реалним приликама и војним потенцијалима предмодерних држава (посебно узимајући у обзир војну логистику), а све са циљем како би се оспорице превисоке цифре које су наводили ранији класични историјски извори. „Мукадима“ је, како смо већ указали, антиципирала и климатску теорију енвайроменталистичког детерминизма, коју је четири века после њега зачео Монтескије при проучавању утицаја климе и природног окружења на људе, њихове карактере и начине живљења.

Питер Турчин – једна савремена примена теорије о асабији

Прилично тачна при описивању динамике предмодерних друштава простора Евроазије и Африке, Ибн Халдунова централна идеја о утицају силе асабије на друштвену динамику у савременој науци задржала је не само улогу идеје значајне у историји развоја посматрања некадашњег друштва, већ и за савремена истраживања. У томе предњачи Питер Турчин, професор је екологије и математике на Универзитету у Конектикату. Овај истакнути природњак је зачетник нове научне дисциплине – клиодинамике (од Клио - име музе историје и динамике – „пручавања процеса који се мењају у времену“) која почива на укрштању историјске макросоциологије и математичког моделовања социјалних процеса, те политичке историје и еволуционог приступа у посматрању људских друштва. Он своје истраживање историје, што обилно позајмљује методе природних наука, усредсређује на групе, а не појединце.

²⁴ Исто, стр. 46.

У књизи „Рат и мир и рат“ Турчин формулише теорију селекције културалних група којом покушава објаснити развој, успон и пад друштава кроз политичку историју. За одлучујући фактор у својој теорији културалне групне селекције Турчин узима алтруистичку моћ солидарности која, у контексту свих друштвених стратификација и сукоба, понајвише утиче на успоне и пропадања људских друштава. Вертикална интеграција – одсуство радикалних баријера између управљачких елита и народа јесте одлика успешних и експанзивних друштава, укључујући она са империјалним „полетом“; но, то не чини суштину, већ само форму дубље социјалне кохезије. Турчинова теза, која следи централну Ибн Халдунову идеју о асабији, је та да управо кооперација унутар друштва ствара основу за његову квалитативну динамику. Социјална кооперативност почива на два начела „адаптације“: 1) сарађуј када довољно чланова групе такође сарађује и 2) казни оне који не сарађују. „Група која је имала довољно моралиста да претегну (њено колективно понашање) на кооперативном тасу теразија, избацила је из трке, или чак истребила групе које су то пропустиле да учине. Друга адаптација, људска способност да користе симболичке маркере у сврху одређивања кооперативних група, дозволила је еволуцији социјализације да превазиђе ограничења која намеће интеракција „лицем у лице“²⁵. Тако је омогућена самоидентификација код сложених друштава са вишемилионским припадништвом чији би припадници, у одсуству ових маркера, културних идентификатора и симболичких вредности, један за другог остали странци. На оваквим темељима почивала су многа историјска друштва и „Рат и мир и рат“ убедљиво показују њихов развојни пут.

Питер Турчин управо у асабијској сили, више него у технолошкој и биолошкој супериорности као код Царета Дајмонда и његове теорије „микроба, пушака и челика“, види основне узроке зашто су Европљани тако лако и темељно надвладали друге неевропске цивилизације. Бројни историјски примери иду и прилог његовој теорији.

Турчин надограђује и развија асабијску теорију Ибн Халдуна у правцу тумачења историјских процеса где поставља веома конзистентну теорију о томе да се групе са високом асабијом, групним кохезивним саосећањем, формирају пре свега на „метаетничким границама“, где сукоби и надметања између веома различитих друштава и група бивају веома интензивна. У питању су простори културно-цивилизацијских додира који се у много чему подударају са Хантингтоновом тезом о „сукобу цивилизација“. Строго узевши, „метаетничке границе“ су „фронтиери“, крајине, административне границе империја које се поклапају са линијом разграничења између две културно-цивилизацијске, „метаетничке заједнице“ на којима је ривалитет између различитих културних група веома жестоко. Империје врше силан притисак на народе изван својих граница, са оне стране цивилизацијског лимеса, док, са друге стране, погранично становништво бива привучено богатством империје кога жели да се домогне било трговином, било пљачком. Спој „империјалне претње“ и „изгледа за плен“ представљају интегративне силе које подстичу асабију

²⁵ Турчин Питер, *Рат и мир и рат*, Порталибрис, Чачак, 2006, стр. 7.

спољних група. У циљу заустављања и обуздавања експанзивне силе, пограничне групе са све снажнијом асабијом инкорпоришу у себе суседне групе са своје стране границе, што се додатно појачава присуством културно различитог и претећег „другог“ – „метаетничке заједнице“ са друге стране границе. Дубоки културни јаз са супротне стране границе доводи до тога да се унутрашње, међусобне разлике између присаједињујућих, различитих етничких група смањују, и да, након извесног времена, нестану.

„Рат и мир и рат“ детаљно проучава и опадајућу страну „асабијског циклуса“, оног када друштво почне да слаби и, на послетку, доживи слом. Ни ово опадање, по Турчину, није линеарно уједначено. Управо стабилност и достигнути мир империјалне творевине у себи носи клицу будућег раздора. Напредак који доноси пораст становништва узрокује пренасељеност. Пренасељеност доводи до пада надница, до скупљег најма земље и смањења прихода по глави становника, док се, истовремено, врши неправедна расподела добити од најма између друштвених класа које се међусобно удаљују и све непријатељскије опходе. Опадање животног стандарда већине подстиче похлепне потезе привилегованих мањина са циљем да пошто-пото задрже за себе степен дотадашњег богатства. Због тога се повећавају издаци државе ка чијој се заштити и свом ухлебљењу (и својих најближих) окрећу елите. Са друге стране, смањују се приходи од пореза услед немаштине већине популације. Све то неминовно води прво до сукоба унутар елита, а потом и борби елита са народом, који поступно прерастају у серију преврата и народних устанака. „Рушење поретка прате четири јахача апокалипсе – глад, рат, епидемија и смрт. Број становника опада, наднице расту, а закуп појефтињује.“²⁶

Аутор „Рата и мира и рата“ сматра да комплетан циклус једног друштва - што се састоји од бенигне интегративне и проблемима оптерећене дезинтегративне фазе - траје између два и три века. Ову другу, „опадајућу“ фазу у животима (пре свега аграрних друштава) он назива „секуларним циклусима“, који се очитују у осцилацијама у демографској, економској и социјалној структури друштва са ослабљеном асабијом. „То не значи и да су спољашњи чиниоци безначајни – иако они нису узрок секуларних циклуса, спољашњи чиниоци могу на њих утицати... Разлог нестабилности и даље лежи у унутрашњим узроцима (нарушена је равнотежа елита-народ итд)...“²⁷ Етапе овог „секуларног циклуса“ утичу на тренд повећања економске и друштвене неједнакости које расту са слабљењем асабије, пошто велике разлике између друштвених група додатно поткопавају кооперацију. „Дејство повећане неједнакости није ограничено на ескалацију „класних сукоба“ између богатих и сиромашних. Повећана неједнакост унутар класа води, такође, унутаркласном сукобу аристократа са аристократама и сељака са сељацима.“²⁸ Слабљење у друштвеном средишту, додуше, може се на неко време одложити у оним империјалним творевинама са вишком слабо насељених територија на својој периферији, на гра-

²⁶ Исто, стр. 8.

²⁷ Исто,, стр. 258.

²⁸ Исто, стр. 261.

ничним просторима; но, колонизација и сличне мере само краткотрајно спречавају ескалацију онога што Турчин назива „Матејевим начелом“ („Док сиромаси постају све сиромашнији, богаташи постају све богатији“). Нарасли јаз у прерасподели друштвеног богатства (које се полако умањује и осипа) постепено доводи до подела и унутар владајућих група, а регионални и локални и верско-секташки (идеолошки) идентитети постају доминантни у односу на пређашње идентитете, што све погодује патогеним социјалним појавама и деструкцији друштвеног ткива у спирали насиља у које друштво, на крају, потпуно тоне. Услед свега тога, сукоби имају тенденцију да се понављају за време дезинтегративне фазе у распону од четрдесет до шездесет година, што се подудара са проценама које је дао и Ибх Халдун пре шест стотина година.

Литература:

1. Anderson, J.W. *Conjuring with Ibn Khaldun: From an anthropological point of view* (edited by Bruce B. Lawrence), E.J. Brill, Netherlands, 1984
2. Beate Jahn, *Classical theory in international relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006
3. Enan, Muhammed Abdullah (*Ibn Khaldun: His Life and Works*. The Other Press, British Columbia, Canada, 2007
4. Ernest Gellner, *Plough, Sword and Book*, University of Chicago Press, Chicago, 1988
5. Ibn Haldun, *Mukadima*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1982
6. Sadeq, Abul Hasan M. and G. Aidit, *Reading in Islamic Economic Thought*, Longman, Malaysia, 1991.
7. Sušić Hasan, *Pogovor za „Mukadimu“*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1982
8. Tojnbi Arnold, *Istraživanja istorije*, CID, Podgorica, 2002
9. Turčin Piter, *Rat i mir i rat*, Portalibris, Čačak, 2006
10. Haque Anwar, „Ibn Khaldun: Founder of Science of History & Contemporary Sociology“, *International Journal of Pathology*; 2012; 10(1

REVISION OF IBN KHALDUN'S TEACHING AND CONTEMPORARY THEORIES OF ASSABIA

Summary: The Paper revises heritage of classical work “The Muqaddimah” of Ibn Khaldun, Arab historian from the 14-th Century - one of the fore-fathers of sociology, by placing it both in the context of era when it was written and contemporary perspective due to influence it has left. “The Muqaddimah” – or prologue, preface, has been the first part of comprehensive historical study “Kitābu l-‘ibar” that was written in year 1377, with the intention to serve as introduction for writing about the history of the world. However, it has not only founded the basis of historiographic research, but has also opened problem of relations between history and sociology – of deeper and more complete study of social phenomenae in historical development – that has left tremendous influence of future generations of societies researchers.

By observing two basic historical forms of society in “The Muqaddimah” – nomadic and agrarian, or civilization, Ibn Khaldun formulated original theory of “assabia” – as a form

of social bond, force of “communal feel” and “the spirit of community” which leads to the phenomenae of social solidarity. This work gives critical review of Ibn Khaldun’s “theory of assabia” and its heritage in modern sciencies: in sociology, economy (beginnings of “labor theory of value”), historiography, theory of conflict, history of civilization, military history and philosophy of history. Finally, this work examines influence of Ibn Khaldun on Peter Turchin’s contemporary “theory of cultural group selection”, which is based on the crossing of historical macro-sociology and the mathematical modeling of social processes, whose aim is to understand development, rise and fall of societies throughout their political history.

Key words: Ibn Khaldun, theory of assabia, history of sociology, Peter Turchin